

POGLEDI

Devširma je regrutacija, a ne „danak u krvi“

Dileme je otklonio prof. dr. Aladin Husić u knjizi „Devširma u Bosni – o regrutaciji Bosanaca u janjičare“, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023.

Izvor: [Preporod novine](#)

- 15 Dec 2023
- Piše: MEVLUDIN DIZDAREVIĆ

U proučavanju drugih kultura muslimanski historičari nastojali su primijeniti ono pravilo koje je uspostavio veliki Ebu Rejhan el Biruni (u. 1050.), koji je u jedanaestom vijeku izučavao veliku hindusku kulturu i uspostavio antropologiju kao znanost. Njegov je princip bio da istraživač mora dati drugima da govore o sebi. Nije zadaća istraživača da definira drugoga, nego to pravo pripada njemu samome.

„Muslimani ne treba da predstavljaju sami sebe“

Pustiti drugoga da govori o sebi, da predstavlja sebe, postalo je zlatni standard u izučavanju drugih kultura i općenito ideal objektivne nauke. Nasuprot tome, zapadnjačka nauka nije imala pretjeranu želju da dozvoli drugima da pričaju o sebi, nego su to pravo uzeli sami za sebe. Edward Said u sjajnom djelu *Kultura i imperijalizam* ukazuje na glasoviti roman Robinson Kruso koji zasniva paradigmu odnosa prema drugom i drugačijem u evropskoj etnocentričnoj kulturi. Naime, u tom poznatom romanu Robinzon završava na pustom i dalekom ostrvu i tu gradi vlastiti feud kojim suvereno i po nekom „prirodnom“ pravu vlada i upravlja. Ne samo to, već on sebi uzima za pravo da imenuje predmete i osobe, pa domorodačkog poznanika on sam imenuje Petkom, samo zato jer ga je sreo baš na petak. Upravo u ovom romanu Said iščitava paradigmu odnošenja prema drugim kulturama od strane zapadnjačkog evrocentričnog uma, jer sebi daje za pravo da cijelom svijetu govori ko su i šta su. Ovaj obrazac vrlo često je primjenjivan u proučavanju istoka, napose osmanske kulture i historije. Na tom tragu su i riječi Karla Marksa koji je rekao „da muslimani ne treba da se predstavljaju sami. Oni treba da budu predstavljeni“. Dakle, svi drugi narodi, a muslimani posebno, nemaju pravo da o sebi govore, već je obaveza drugih tj. zapadnjaka da ih definiraju, objasne i kažu ko su. I ne samo to. U prvom koraku zapadnjaci će govoriti ko su i šta su drugi, a onda će drugi zbog dominantnog stava prihvatiti takav narativ, jer svoj neće imati. Tu poziciju u glasovitom djelu *Orijentalizam* Said imenuje „orijentalizacijom orijenta“, tj. kada sami Orijent počne sebe gledati kroz iste one naočale koje im je natakao sami Zapad, što je krajnji cilj i svrha takvog narativa.

Odnos prema naslijeđu Osmanske Države

Jedan od najboljih i najilustrativnijih primjera „orijentalizacije orijenta“ jeste odnos prema naslijeđu Osmanske Države od strane njenih bivših podanika. Ne samo da su neprijatelji i

nacionalne države koje su nastajale na razvalinama ove moćne države gledale na Osmansku Državu s podozrenjem i mržnjom koju su pomno njegovali, nego su i sami Osmanovi podanici, među kojima su i Bošnjaci, upali u zamku da o osmanskom kulturnom naslijeđu sude na temelju onoga što su o njemu govorili njihovi vlastiti neprijatelji. Rijedak je slučaj u historiji da je jedan narod svoju historiju i kulturu učio i saznavao od istih onih koji su ih opetovano ubijali. Mi smo narod koji sliku o sebi gradi na temelju tumačenja naših dokazanih neprijatelja. Možda baš zato sebi dozvoljavamo krvavo ponavljanje historije.

Slika koju su projicirali o Osmanskoj Državi bila je opterećena nacionalnom ideologijom, okliještena genocidnim pretekstom, oktroisana odsustvom ozbiljne naučne kritike i znanja. Naime, proces nastanka nacionalnih država na Balkanu bio je proces dijeljenja od osmanskog naslijeđa. Da bi se kreirao kontekst u kojem je moguće činiti najveće zločine nad jednim narodom, ili mnoštvom naroda s jednom religijom, nužno je demonizirati Osmanove podanike i prikazati ih u najgorim bojama i karakteristikama. Studije o genocidu jasno ukazuju da je upravo ovo prva od deset etapa u kreiranju genocida kao zločina institucija. Da bi se taj cilj ostvario potrebno je okrenuti zajednicu od njihovog naslijeđa i stvoriti sliku o drugima kao bogoubicama, djecoubicama i zločincima najgore vrste koji ne zaslužuju ljudski tretman. Na tom putu moguće je pogaziti sve istine i porušiti naučne argumente, ustvari sve ono što se suprotstavlja zadatoj slici svijeta. Cilj izučavanja historije u novouspostavljenim nacionalnim državicama nije bio traganje za istinom, nego njeno dezavuisanje i iskrivljavanje. Tako se, recimo, moglo desiti da se Devle usmanijje el-alijje ili Uzvišena Osmanska država, što je zvanično ime Osmanske Države može zvati Turska država, a ono to nije. To nije država Turaka, koji jesu bitni i osnovni akteri, ali je to prije svega jedan model kulture zajedništva i sinteze koji je rijetko zabilježen u ljudskoj historiji. „To je period historije u kojem su slatka jela iz Halepa prenesena na prostore Balkana, a arhitektonski oblici s Balkana na istok. Kad je perzijski jezik prenošen u srpski, a grčki u arapski. Ako nekog upitate koliko je sati dok šetate po bulevaru Terazije usred Beograda, odgovorit će vam jedan sat. U Egiptu se nekome učtivo obraćate s efendum što je riječ grčkog porijekla“, kako piše Ilber Ortayli. Preko deset posto elemenata bugarskog jezika je porijekom iz turskog jezika, a sličan je slučaj i s drugim jezicima balkana. Kad zagrebete ispod kože svih balkanskih naroda naći ćete osmanske korijene.

Dakle, Osmanlije su jedna mješavina a turski nacionalni element u njoj dobija snagu tek u dvadesetom vijeku. Prisustvo drugih naroda u Osmanskoj Državi bilo je toliko da se Osmanska flota morala ukotloviti kada su bili kršćanski praznici, jer je bilo toliko ljudi koji su slavili. Ian Almon bilježi da je je u borbama za Budim bila trećina nemuslimana i da se u osmanskim garnizonima manje govorio turski koliko jezici južnoslavenskih naroda.

Percepcija osmanskog kulturnog naslijeđa

Sasvim je prihvaćena teza da se osmansko kulturno naslijeđe naziva stranim, tuđinskim i osvajačkim jer je „civilizacijsko ognjište“ na kojem je nastala ova kultura u Istanbulu. Istovremeno se zaboravlja da je srpska kultura sazdana na kulturi Bizanta koja je opet, nastala u Carigradu, dakle Istanbulu. Kao što ni izvorište hrvatske kulture nije u Zagrebu nego u Rimu ili Veneciji, pa su latinski jezici temeljni jezik ove kulture. Ako je osmanska kultura strana i tuđinska onda je to i srpska i hrvatska?

Za historijsku nauku, dokumenti jesu primarni izvor za njeno izučavanje. Preko dokumenata mi otvaramo dijalog s minulim događajima i bivšim ljudima. Ali i ovdje prepoznajemo orijentalistički narativ koji iščitavamo u tezi da osmanskim izvorima ne treba vjerovati, da su oni pristrasni i samim tim netačni, a da za izvore treba uzeti neke posredne, narativne ili druge izvore. Ovo je prešedani koji ni u jednoj drugoj nauci ne može proći, izuzev kada je u pitanju izučavanje istoka i posebno Osmanske Države. Nasuprot tome, Osmanska Država je kao veliko carstvo koje je naslijedilo tradiciju Bizanta pomno bilježilo događaje i procese i baš na toj preciznosti uspjelo opstati stoljećima.

No, da bi se kreirala lažna slika o tom velikom carstvu napustilo se istraživanje izvorne građe, ili je ono svedeno na minimum i pristupilo izučavanju drugih izvora, kako bi se kreirala željena slika o jednom vremenu. Vrlo često nalazi iz historijskih dokumenata nisu odgovarali projiciranoj ideološkoj slici i najzgodnije ih je bilo zanemariti. Malo je pitanja koje je toliko upotrebljavano, ili preciznije zloupotrebavano, u kreiranju slike o „zlim Turcima“, kao što je pitanje Devširme ili kako se govorilo „danka u krvi“. Teško je naći pitanje o kojem se toliko malo znalo, a da je toliko zloupotrebavano u svrhu epskih, ideoloških narativa kao što je ovo. Živo se sjećam slike koju nam je nastavnik historije u OŠ „Luka Jeličić“ u Stranjanima slikao o odvođenju male dječice u sepetima za Stambol, i kako su majke sakatile djecu i skrivale ih od zlih Turaka. Sjećam se dobro kako sam se pitao jesam li ja taj zli Turčin i stidljivo sam uvlačio glavu u dječija ramena. Nastavnik se zvao Čedo, a na zidovima su bile velike slike nekih dalekih ljudi s gustim brkovima. Jedan se zvao Vuk Karadžić, a drugi Petar Petrović Njegoš. Upravo na tim narativima desili su se zločini nad našim narodom. I to je činjenica koju ne smijemo zanemariti. Mi možemo ne znati ko su Dahije, kad se i zašto desio Prvi srpski ustanak, ali genocid u Srebrenici obrazlagan je i tim događajima. Zato je upravo Ilber Ortajli da se „historija može ignorirati, ali se od nje ne može pobjeći“. Dakle, na jednoj strani imamo malo autora koji su se ozbiljno i odgovorno bavili ovim fenomenom i jednodobno nevjerovatno široku zloupotrebu pitanja devširme u popularnom diskursu susjednih nacionalnih kulturnih tradicija.

Dovoljno je napomenuti da se samo ime ove pojave devširma, što nije ništa drugo nego „odabir i regrutiranje mladića u vrijeme osmanske vladavine te njihovo pripremanje za vojne i civilne službe“ u nacionalnim historiografijama jugoistočne Evrope dominantno imenuje kao „danak u krvi“, ili „krvarina“, što nikako ne odgovara ovom značenju. Upravo tu kolosalnu diskrepancu uočio je prof. Aladin Husić i iskazao ambiciju da na temelju relevantne historijske građe istraži ovo pitanje i predstavi javnosti kako bi ga oslobodio mitskih narativa i misinterpretacija. Upravo to i jeste temeljna misija i zadaća historičara.

Svako simpliciranje ide nauštrb istine

Knjiga prof. Aladina Husića Devširma u Bosni – o regrutaciji Bosanaca u janjičare iznimno je vrijedan i neprocjenjiv izvor za razumijevanje ovog fenomena na temelju izvorne dokumentarne građe. On ovom fenomenu ne prilazi incidentno tj. na osnovu izolovanih slučajeva, nego procesno na temelju zakona i ustaljene prakse koja je stoljećima egzistirala na ovom području. Temeljna postavka mnogih kvaziinterpretacija ovog razdoblja i jeste u tome da se stoljeća historije osmanske uprave i mnogoliki geografski i kulturni prostori objedine i sažmu u jednoj

tezi ili ideji. Dobronamjieran istraživač zna da svako simplificiranje ide nauštrb istine same, stoga ga nastoji izbjeći. Prof. Aladin smatra da je „sud o devširmi potrebno donositi na osnovu onoga što je preovlađujući princip, a ne na osnovu izolovanih slučajeva njegovog kršenja kako je dominantan pristup ovoj temi u užoj i široj regiji“(str. 7).

U ovom djelu autor nas upoznaje s ključnim dilemama u vezi s devširmom tj. sami proces odabira mladića, da li se išlo prisilno ili dobrovoljno, broj mladića koji su uključeni u mobilizaciju, njihova starost, proces školovanja i dolaska do ključnih pozicija u hijerarhiji osmanske vlasti. Na temelju ozbiljnog istraživačkog napora i do kraja usredsređen na sami predmet, autor dokazuje da je devširma rađena pod strogim nadzorom nadležnih organa, da je bila uglavnom dobrovoljna, jer su društvene privilegije regrutiranima bile znatne, da su novačeni punoljenti mladići, a ne djeca itd. Za sve teze autor iznosi dokumente i njihove analize koje permanentno kontrastira s narativnim i drugim izvorima. Ovim dragocjenim djelom prof. Aladina Husića pitanje devširme neće biti skinuto s dnevnog reda, jer „džaba ti je gluho šaptati i čoravu namigivati“. Još će ono biti zloupotrebljavano i korišteno za formiranje popularne imaginacije određenih nacionalnih zajednica. Međutim, ova studija će svakom tragaocu za znanjem i istinom biti platforma za razumijevanje ne samo ovog fenomena, nego i za kreiranje jasnije slike o moćnoj Osmanskoj Državi koje je imalo i svoje slabosti, ali i svoje visoke domete.